

Surovčák, Martin

Starší albánská literatura

In: Surovčák, Martin. *Základy albanistiky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 113-144

ISBN 978-80-210-6587-1; ISBN 978-80-210-6590-1 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128888>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Starší albánská literatura

Lidová slovesnost

Předliterární období u Albánců trvalo ve srovnání s jinými evropskými národy velmi dlouho, dokonce i během národního obrození na přelomu 19. a 20. století představovala literatura výsadu elitní kultury hrstky albánských vzdělanců. Turecko v podstatě nikdy nepodporovalo školství v albánštině, a proto se Albánci vydávali za vzděláním do islámských náboženských škol (*medrese*), případně do řeckých škol, které na osmanském Balkáně vznikaly hlavně díky uvolnění společenských poměrů v říši v souvislosti s reformní politikou Tanzimat (1839). Dokonce ještě v meziválečném období nebyla gramotnost mezi albánskou populací (a už vůbec ne mezi ženami) zdaleka samozřejmostí. Na druhou stranu nelze říci, že by kultura slova byla Albáncům do té doby naprosto cizí. Ono dlouho přetrvávající literární „vakuum“ totiž poskytovalo ideální podmínky pro rozkvet ústní lidové slovesnosti. Rozsah útvarů, rozmanitost žánrů a motivů a košatý jazyk je to, čím albánská lidová slovesnost vyniká. Písňe, pověsti, legendy a drobné folklorní žánry se předávaly z generace na generaci tvůrčím přejímáním, a proto často existují v nesčetných variantách. Omezený prostor na tomto místě nedovoluje zabývat se všemi žánry, které albánská lidová slovesnost skýtá, a tak se dotkneme alespoň těch nejvýrazněji zastoupených.

Hrdinská epika

Nejenže velká část z bohatství lidové slovesnosti dodnes přežívá v odlehlých krajích mezi lidovými rapsódy, v určitých ohledech nebyla kontinuita lidové tvorby nikdy přerušena, zvláště pokud jde o hrdinskou epiku a historické písňe, jelikož anonymní tvorba tohoto typu vznikala i během posledních válečných konfliktů na Balkáně. V tradičně patriarchální albánské společnosti hraje kult svobody, odvahy, cti a daného slova (*besa*) odpradávná hlavní úlohu, přičemž nejvyšší úctě se těší a nedotknutelné postavení mají ti, kdo jsou ochotni za svobodu položit i vlastní život. Jejich skutky zvěčňovali rapsódi v rozsáhlých epických písňích (v průměru 200, někdy až 1 000 veršů) a jejich odkaz tak předávali dalším generacím. Charakteristickým rysem popisu hrdinů je přítom nadšáz-

ka. Hrdinové zpravidla rychle vyrůstají a je jim přisuzována nadlidská síla. Nejstarší způsob recitace těchto textů je monotónní přednes za doprovodu jednostrunného smyčcového nástroje zvaného *lahuta* (Srbové a Černohorci jej nazývají *gusle*) s typickým bzučivým zvukem, na který se hraje v pohoří Malësia e Madhe a v západní části Kosova. Na rozdíl od sólového přednesu *lahutarů* se epické písně zpívají i skupinově za doprovodu strunných nástrojů *sharki* a *çifteli*, zpravidla na velkých setkáních. Důraz ovšem spočívá na narativnosti textu, přičemž melodická stránka těchto písní ustupuje do pozadí. Z formálního hlediska je pro albánské epické písně charakteristický osmislabičný, zpravidla trochejský verš. Kromě písňového ztvárnění se však často převypravovaly i jako prozai-zované příběhy.

V centru albánské hrdinské epiky stojí tzv. **krešnický cyklus** (*cikli i kreshnikëve*), který spojuje mnoho společných rysů s epickými cykly jiných balkánských národů. Patrná je podobnost s řeckým akritovským cyklem a srbskými a černohorským i guslarskými písněmi. Krešnici (*kreshnikët*) byli bojovníci vedoucí osamělý život v horách, kteří ze zálohy přepadávali nepřítele. V krešnickém cyklu vystupují jako hlavní hrdinové dva krešnici, bratři Muji a Halili, přičemž děj jednotlivých epizod se odehrává na zcela konkrétním místě. Samotní protagonisté pocházeli z Jutbiny (Udbina v dnešním Chorvatsku). Naproti tomu kategorie času je v krešnických písních upozaděna. Epické vyprávění se mnohdy střídá s lyrizujícími detailními popisy přírody a krásných dívek, nouze není ani o mytologické motivy – v eposu se objevují nadpřirozené bytosti (víly zany a ory, draci, had dodávající krešníkům sílu) a nadpřirozené úkazy (zkamenění, oživení a proměny hrdinů), určitým předmětům se přisuzuje nadpřirozená moc (matčino mléko, kouzelný prsten, zlaté jablko, zázračná voda apod.). Co se týče datace vzniku tohoto epického cyklu, předpokládá se, že jednotlivé písně vznikaly v průběhu několika staletí bojů proti cizincům pronikajícím na Balkán od 7. století, a to především proti Slovanům. Podle vlastních jmen a jiných detailů lze navíc v eposu rozlišit i předosmanskou a osmanskou „vrstvu“, ale usuzuje se, že rozkvět tohoto žánru dosáhl vrcholu mezi 11. a 12. stoletím.

Následující ukázka je převyprávěnou epizodou ze života Mujiho a Haliliho, konkrétně líčí, jak přišel Muji ke své nadlidské síle. Získal si přízeň horských víl tím, že ukonejšil jejich děti, a ty mu na oplátku daly napít zázračného mléka. Nakonec mu ještě nabídly, aby se stal jejich pobratimem:

Mujiho síla

Když byl Muji mladý chlapec, poslal ho otec za výdělkem k pánovi a ten ho zaměstnal jako pasáka krav. Muji chodil každý den po horských pláních

a hledal dobré pastviny pro krávy, pil vodu z čistých pramének a odpočíval ve stínu zelených stromů. Nebylo jediné cesty nebo stezičky, kterou by neznal a neprošel, a rád vodíval stádo tam, kde ještě nebyli.

Jednou navečer se krávy pasákovi ztratily a on se bez nich nemohl vrátit domů. Schoulil se u skály, že tam přespí. Poblíž ale spatřil dvě kolébky, ve kterých křičely a plakaly dvě malé děti. Muji k nim přistoupil, aby se na ně podíval a utišil je. Obě kolébky pohoupal a děti pokojně usnuly.

Náhle se tam objevila dvě bílá světla. Byly to horské víly, zany.

„Kdo jsi a jak ti říkají?“ ptaly se Mujiho. „Co tě sem přivádí? Neztratil jsi někde něco?“

Muji jim pověděl, jak se všechno seběhlo:

„Jsem pasák krav u pána a každý den chodím se stádem po horských pláních a hledám dobré pastviny. Dnes se mi stalo něco velmi zlého: ztratily se mi krávy a nemohl jsem je najít. Zastihla mě tu noc a já jsem si sedl u skály, abych tu přespal, ale nezavřel jsem oka kvůli pláči, který jsem tu pořád slyšel. Plakaly tady ty dvě děti a jsem neměl chvilku klidu. Bylo mi jich ale líto, a tak jsem je pohoupal, utišil je a ony za chvilku usnuly. Ach, Bože, ale kdo jste vy a co je to za světlo, které z vás vychází?!“

„Jsme horské víly, zany,“ vysvětlily mu, „chodily jsme celý den po kraji a pomáhaly lidem. Jakou odměnu od nás žádáš za to, že jsi uspal naše děti v kolébkách? Chceš sílu, kterou nic nepřemůže? Chceš umět bojovat? Chceš majetek a dobytek? Chceš všechno vědět a znát, chceš umět cizí řeči? Žádej, co chceš!“

Muji řekl vílám:

„Ostatní pastýři si mě často dobírají, zlobí mě a pošťuchují. Chtěl bych mít takovou sílu, abych je přemohl.“

Jedna z víl pravila:

„Dáme Mujimu mléko z našich prsou.“

Daly chlapci napít tři kapky mléka ze svých prsou. A Bůh mu dal ve chvíli takovou sílu, že dokázal pohnout balvanem, který ležel nedaleko.

„Zdvihni ten balvan!“ vyzvaly ho víly. Balvan vážil tisíc ok a možná ještě více. Muji ho uchopil a snadno ho zdvihl až po kotníky. Jedna z víl ale nebyla spokojená:

„Musíme dát Mujimu ještě trochu mléka.“

Muji se tedy ještě napil mléka, uchopil balvan a vyzdvihl jej až po kolena. Pustil jej na zem a sedl si, aby si oddechl. Víly to viděly a řekly jedna druhé:

„Dáme Mujimu ještě trochu mléka.“

Víla znovu podala Mujimu prs, aby se napil, a měl tak, dá-li Bůh, ještě více síly. Muji uchopil balvan a zdvihl jej až do pasu. Víly to viděly, ale jim to nestačilo:

„Musíme dát Mujimu prs, aby se napil ještě.“

Muji vzal prs a pil. Oh, jakou mu teď dal Bůh sílu. Byl tak silný, že se mohl utkat s drakem! Uchopil balvan vážící tisíc ok, vyzdvihl jej nad ramena, držel jej nahoře a dlouhou chvíli s ním nehnutě stál.

Víly řekly jedna druhé:

„Teď už prs Mujimu nedáme, protože kdybychom mu daly ještě napít, měl by tolik síly, že by tu kolem dokola všechno zbořil.“

Potom víly s Mujim přívětivě rozmlouvaly, vypyťovaly se ho a chtěly o něm všechno vědět. Měsíc se na ně díval z výšky a stín skály se pomalu prodlužoval. Nakonec se víly na Mujiho podívaly a zeptaly se ho:

„Chceme, Muji, abys nám byl pobratimem! Pověz, co tomu říkáš?“

„Vaším pobratimem bych byl rád, milé víly,“ souhlasil Muji. „Byli bychom vždy nablízku jeden druhému a přišly byste mi na pomoc, kdybych ji potřeboval!“...

(TOMKOVÁ, Hana. *Krásá země. Albánské pohádky a pověsti*.
Praha 2009, s. 201–203)

Zhruba v 15. století nahradily epické písně tohoto typu **historické písně**, které s nimi sdílejí řadu společných rysů: podobnou formu, opěvování hrdinských skutků. Liší se ale tím, že se vztahují ke zcela konkrétním historickým osobnostem a událostem a také se

v nich neobjevuje tolik nadpřirozena. Tyto písně představují způsob, jakým si prostý lid předával historickou paměť z generace na generaci.

Řada historických písní se váže k osobnosti albánského národního hrdiny Jiřího Kastriotiho (*Gjergj Kastrioti*), který se narodil na počátku 15. století. Poté, co byl jeho otec Jan (*Gjon*) nucen uznat sultánovu svrchovanost, byl Jiří společně se svými bratry poslán do Edirne, aby sloužil jako páže na sultánově dvoře. V Edirne získal vojenské vzdělání, konvertoval k islámu a přijal nové jméno Iskender (Alexandr), z něhož pochází i jeho přízvisko *Skënderbeu*, resp. *Skanderbeg*. Jeho vojenského nadání a charismatu si brzy všiml i sám sultán Murad II., a proto mu svěřil tažení proti křesťanským státům na Balkáně. Skanderbeg však toužil po znovuzískání rodových majetků, které si přivlastnili Turci, a jako záminku pro své plány využil protiturecké tažení uherského vojevůdce Janose Hunyadiho. Po bitvě u Niše v jižním Srbsku (1443), kterou turecká strana prohrála, se uchýlil na albánské území, kde urychleně obsadil hrad v Kruji a posléze všechny ostatní rodové državy, vypověděl sultánovi poslušnost a rozkázal svým lidem přestoupit na katolictví, ač byl sám pokřtěn podle ortodoxního obřadu, protože v roce 1439 byla stvrzena církevní unie mezi Římem a Konstantinopolí. Skanderbegovi se podařilo sjednotit albánské šlechtice v tzv. Albánskou ligu (*Besëlidhja shqiptare*) vedoucí boje jak proti Osmanské říši, tak proti Benátkám. Turkům pak Skanderbeg vzdoroval až do konce svého života (1468).

Skanderbeg

Vojsava jest nazývána
 žena Kastrioty Jana,
 škiptarským on krajem vlád'.
 Kroja zval se jeho hrad.
 Vojsava sen divný snila,
 kterak draka porodila,
 celou zem jenž tělem schoval,
 hlavou v Stambol dosahoval,
 Turky trhal zubem svým,
 hltal jícnem hladovým;
 děcka nárek při tom zněl;
 když pak den se zabělel,
 vstala polekána celá,

choti svému vše to sděla.
Jan pak v zamyšlení bádál
a ten smysl ženě hádal:

„Vážná věštba, pravdivá
ve snu tvém se ukrývá:
Syn se z tebe narodí,
strach na Turky přivodí,
nad škiptarským krajem vším
králem bude velikým.
Děcka pláč zněl ve snu tvém, –
bude poslán v dálnou zem.“
Sotva přišel sedmý den,
Vojsavě syn narozen;
z celé země šlechta, lid
sběhli se to dítě zřít;
víinku znak měl v temeni,
šavle na svém rameni.
Matku velká radost jala,
za vše bohu děkovala.
Uchystány křtiny v chvat,
radostí se plnil hrad,
Jiřím dítě zváno jest,
když mu dán byl v chrámě křest.

Přešla potom řada let,
z dítěte se hošík zved';
Turek země vydobyl,
otec Jan se podrobil.
Čtyři syny Turčín dravý
žádal s sebou do zástavy.

Jiří hoch byl nedospělý,
rodiče ho v lásce měli,
neznal, kam jde cesta jeho,
co mu Murat chystá zlého.
Matka v rozloučení čase
smuteční šat vzala na se,
zdrvena svým smutkem zcela,
děti svoje provázela;
přívál slz jí s tváří plynul,
v posled k ní když hoch se vinul.
Když zřel Jiří matčin žal,
v usedavém pláči lkal:

„Musím tebe opustiti,
zda tě ještě spatřím v žití?
Mlékem svým's mne odkojila,
dík měj za to, matko milá!“

Praví matka, žalujíc:
„Těžké zkoušce krácíš vstříc,
však jen drž se k svému zdaru,
svaté víry Škipetarů!“

Přivinula dítě k sobě,
přemožena klesla v mdlobě;
matčinu hoch ruku vzal:
„Neplač, matko, marný žal!
Bůh dá, že cti neztratím,
věren jsa vždy otcům svým.“

Odved' Turek krále děti
přes zem, moře do zajetí,

a když byli v města zdech,
se všech stran se národ sběh,
Muratovi zpráva dána:
„Děti jsou zde z Kroje Jana.“
V oči pohléd' mladistvému,
pohnulo se srdce jemu. –
„Křesťan zde ti skládá daně,
máme vztáhnout ruce na ně?“
Odpověděl Turků vládce:
„Nech jich, veď je do paláce!“

Jiří z hocha v muže zrál,
oblíbil ho Turků král,
věděltě, že v celé říši,
žádný rek ho nepřevyší.

Léta rychle utíkala,
když tu matka list mu psala:
„Bez hlavy tvé město stojí,
zemřel otec, vládce v Kroji,
vojsko porubáno v boji;
matka tvoje vyhoštěna,
pod jhem Turků země sténá.“

Jiří uvažoval škodu,
myslil prchnout na svobodu,
toužil běžet nazpět k matce,
vlastní země býti vládce.

Tu byl Jiří pověřen
vytáhnouti s vojskem ven,
s Uhry aby bojoval;

Janko se jich vůdce zval.
Neřek' Jiří mezi svými,
že jsou s Jankem pobratimy.

Sultán Murat silné sbory
vojska svolal pod prapory,
Jiřího pak k sobě vzal,
velení mu odevzdal,
„Skanderbegu, vojska v čele
půjdeš pobít nepřítelé;
vím, že rek jsi nade všemi,
rovna tobě nemám v zemi.
Spěchej, byste v Srbsko došli,
pak mi v listě zprávu pošli!“

Skanderbeg byl vojska pán,
táhnul, jak mu rozkaz dán,
středem kraje rumelského,
Albánci šli s vojskem jeho.

A když byli v srbském kraji,
Jiří lest si smysl v taji;
neřekl svými slova ani,
Jankovi to napsal psaní:

„Bratře Janko, jdu v tvou zem
já, jenž Turkův otrokem;
z naší velké výpravy,
neměj, bratře, obavy.
Zemřel již můj otec Jan,
v zástavu jsem Turkům dán,
matka vdova sténá v pláči,

moji zem jho Turků tlačí,
ona vzdychá vrahů v moci
po svém králi, po svém otci.
Naděj volnosti teď svítí;
až se zítra počnem bítí,
vojsko své já zanechám,
lidem tvým je v pospas dám,
rozsekej svou rukou mstící
toto plémě nevěřící!“

Když pak slunce vyšlo z rána,
puškou výzva k bitvě dána,
Turci svoje šiky staví,
letí Uhři, vlci draví.
Jiří, boj když prudký vřel,
stavěl se, jak strach by měl;
s ním se Turci v ústup dali,
v patách se jim Uhři valí.

Skanderbeg zřel dílo zkázy,
kterak hynou Turci, vrazi,
albánskému národu
Bůh že dá teď svobodu.
Na písaře zavolá si,
šavli svoji břítkou tasí,
jménem sultána mu velí:
„Krojskému piš veliteli,
by mně vydal města hrad;
sultán chce, – tak má se stát.
Napiš, jak má slova zněla,
sic ti hlavu srazím s těla.“

Písař slova neodvčtil,
napsal list a zapečetil.
„Teď pojď se mnou,“ děl mu rek.
„Nechci,“ písař na to řek.
„Křesťanem chci tebe mít,
jako já máš Boha ctít.“
„Turek jsem, chci Turkem slout,
jako Turek zahynout.“
„Tož si zůstaň Turkem již,
nepovídej však, co víš.“
„Co se stalo, nelze schovat,
lidem budu vypravovat.“
„Psovský pse!“ rek jemu prál,
šavlí hlavu hned mu sťal.

K vlasti své se vydal v mžiku
a s ním tři sta bojovníků.
V Kroju došli z nenadání,
veliteli podal psaní:
„Rozkaz vládce čti v tom listě,
mám já velet na tvém místě.“

Velitel když psaní čet,
zachvěl se a strachem zbled,
se svými ven vytáh v spěch,
Jiří pán byl v hradu zdech.
Uzřev, jak se podnik daří,
pravil: „Slyšte, Škipetaři,
bratři moji milovaní,
dnešní noci bude klání:
Turek, jenž se nepokřestí,
budiž srubnut s šavlí v pěsti.“

Od půlnoci v časné ráno
Turků množství porubáno,
a když hluk a zápas ztichl,
požár vzplanul v džamiích.
Ve chrám potom Jiží spěl,
za svobodu dík tam pěl.

Zpráva létla k Cařihradu,
Iskander že drží vládu,
albánské že země dobyl,
a že Janko Turky pobil.
Sultánu se srdce sklíčí:
„Škipetar mne ještě zničí,
rozsápe mne, říš mi zboří,
roztáhne se přes kraj k moři.
Jeho hlavu chtěl bych míti,
zlatem chci ji zaplatiti.“

(VINARĚ, Josef. *Národní zpěvy albánské*. Praha 1911, s. 51–59)

Balady

Balady jsou rozsáhlé lyricko-epické básně s pochmurným dějem, který nebývá situován na konkrétní místo v konkrétním čase a který se často zakládá na motivu viny a trestu. I tento žánr je v albánské lidové slovesnosti hojně zastoupený a nacházíme v něm celou řadu paralel s folklorem okolních balkánských národů.

Následující balada o osudech sestry devíti bratrů se zachovala v mnoha variantách, přičemž i jméno hlavní hrdinky, které se od verze k verzi liší: Doruntina, Garentina, Fjorentina. O oblíbenosti této balady svědčí i skutečnost, že se dočkala filmového i literárního zpracování v románu Ismaila Kadareho *Kdo přivezl Doruntinu?* (Kush e solli Doruntinë?). V podstatě stejná balada pod názvem *O mrtvém bratrovi* (Tov veprou adefrou) se traduje u Řeků a velmi nápadná je také podobnost s baladou *Svatební košile* z Erbenovy Kytice. Rodina se rozhodne provdat Garentinu do vzdáleného kraje pod podmínkou, že zasteskne-li se matce po dceři, musí ji nejmladší bratr Konstantin přivést zpět domů. V morové epidemii však zahyne všech devět bratrů včetně Konstantina, tudíž aby dostal svému slovu, musí vstát z hrobu. Zprvu cestou nic netušící Garentinu začíná jímat podezření, že s bratrem něco není v pořádku, načež se dozví od matky šokující zjištění o bratrově osudu. Obě ženy nakonec umírají ve vzájemném objetí.

Ballada o Garentině

Byla jedna matka dobrá,
 devět synů ona měla,
 devět synů bohatýrů,
 každý z nich byl rytíř pravý.
 Měla také mladou dceru,
 krásnou jako poupě růže,
 šlechtnou a dobrou srdcem,
 měla jméno Garentina.
 Mnoho rytířův a pánů
 sjíždělo se v ony kraje,
 o její šlo žádat ruku,
 ale nikdo nedostal ji.
 Do osady posléz přijel
 jeden šlechtic urozený,

jež byl však z dálné země,
nedali ji ani jemu.

Jenom Konstantin chtěl tomu,
jeden bratr Garentinin;
chodil se sklopenou hlavou,
zamyšlený roztržitý.

„Konstantine, milý synu,
co pak je ti, proč jsi sklíčen?
co pak hněte srdce tvoje?
Chceš mi poslat Garentinu
z domu do daleké země?
Konstantine, synu milý,
není dobré, jak to myslíš.
Zatoužím-li po ní v plesu,
v plesu nebudu jí míti,
zatoužím-li po ní v smutku,
v smutku nebudu jí míti.“

„Víru svou ti dávám, matko,
budeš-li jí žádat v plesu,
v plesu přijdu, přivedu ji,
budeš-li jí žádat v smutku,
v smutku přijdu, přivedu ji.“

Stalo se dle vůle jeho,
svatbu měla Garentina;
vypravili Garentinu
k cizím lidem v cizí země.

Několik let uplynulo,

přišel s válkou mor v ty kraje,
nešťastné té matce za rok
zhynulo všech devět synů,
devět snach a devět vnuků
zemřelo jí v onom roce.
Oblékla se v roucho smutku,
natřela dům černou barvou.

Památný den mrtvých přišel,
zvolna, zvolna zněly zvony.
Smutek plnil duši její,
naděje jí v srdci zhasla.
Matka s těžkým bolem v srdci
v onen den šla ke kostelu,
synové kde v hrobě leží.
O půlnoci v kostel vešla,
na hrob každý dala svíci,
píseň lkavou zazpívala,
avšak na hrob Konstantinův
dvojí svíci, dvojí píseň.
„Konstantine, krásný hochu,
Konstantine, synu milý,
kde jest víra, slib mně daný?
Zemřel jsi a ležíš v hrobě.“

O půlnoci kostel pustý,
uzavřený, liduprázdný...
Konstantin se zvedl z hrobu,
jako živý vzpružil údy;
kámen hrobu se stal koněm,
čabraka ho kryla černá,
uzda, jindy ze železa,

stříbrným se skvostem stala.
Konstantin mu skočil v sedlo,
letěl jako rychlý vítr,
a když den se počal šerit,
před domem své sestry stanul.

Děti sestřiny si hrály,
honily se s vlaštovkami,
přede domem otce svého
táčily a dováděly.

„Děti, kde je vaše matka?“
„Zašla v úval směrem k městu.“

Obrátil se v první úval.
„Dívky, jste tuze hezké,
ale pro mne teď už nejste!“
Přišel blíže, otázal se:
„Není s vámi Garentina,
Garentina, sestra moje?“
„Nalezneš ji za tou horou,
tam se obrať v druhý úval!“
„Dívky, jste tuze hezké,
ale pro mne teď už nejste!“
Přiblíží se, chce se ptáti.

„Hu, kdo přišel? toť můj bratr,
Konstantin, můj bratr rodný!“

„Garentino, pospěšme si!“
„Kam mám spěchat? kam chceš jíti?“
„Musíš se mnou k matce.“

„Přijdu k smutku nebo k plesu?
Mám-li přijít ke dni smutku,
obleku se v roucho černé,
mám-li přijít ke dni plesu,
vezmu šaty vyšívané.“
„Garentino, sestro moje,
pojď jen se mnou, jak jsi právě.“

Posadil ji na kůň v sedlo.

Mlčení té dlouhé cesty
přerušila Garentina:
„Konstantine, bratře milý,
znamení zlé tady vidím, –
plíseň kryje rámě tvoje.“
„To je z dýmu od mé pušky.“
Za chvíli zas sestra vece:
„Konstantine, bratře milý,
znamení zlé tady vidím –
vlasy tvoje rozčuchané
kryje prach a suchá země.“
„Tryskem koně prach se zvířil,
pokryl moje tělo celé.“

Dojeli tak do osady.

„Konstantine, bratře milý,
znamení zlé zase vidím, –
kde je synovců mých devět?“
„Venku v polích hrají míčem.
Nikdo netuší, že přijdem,
hle, jak soumrak už se blíží.“

„Kde jest švegruší mých devět?
že nám ani v ústret nejdou?“

„Tančí kolo v úvale tam.“

„A kde jest mých devět bratří?“

„Zasedají v radě mužů.“

„Konstantine, bratře milý,
znamení zlé zas už vidím –
zavřena jsou všechna okna.“

„Uzavřel je chladný větrík.“

Dojeli ke kostelu.

„Garentino, sestro moje,
nyní ty jdi trochu napřed,
chci si zajít do kostela.“

Tak se vrátil mezi mrtvé.

Garentina skočí, běží,
ťuk, ťuk, klepá na vchod domu.

„Matko moje, pojď a otevř,
otevři mi, matko moje,
neboť já jsem Garentina,
Konstantin mne přines k tobě!“

„Táhni k ďáblu, smrti krutá,
devět synů jsi mi vzala,
vzala jsi mi už i dceru
a teď jdeš si ještě pro mne!“

„Na mou věru, matko moje,
že jsem tvoje Garentina.“

Prudce matka otevřela.
„Dcero moje, kdo tě přines?“
„Konstantin dnes přišel pro mne.“
„Konstantin? a kde je nyní?“
„Vešel na skok do kostela.“
„Konstantin, ach, dcero moje,
rozpadl se v prach a popel
i se všemi tvými bratry.“

Plačícce, se líbajícce,
objaly se matka s dcerou,
a v tom bolném rozechvění
dcera zemřela i matka.

(VINAŘ, Josef. *Národní zpěvy albánské*.
Praha 1911, s. 25–32)

Další známá balada vypráví o legendu o budování pevnosti Rozafat nad Skadarem. Stavebníci, jimž se každého večera dílo hroutí pod rukama, se rozhodnou uposlechnout rady poutníka a zazdít do základů ženu, která jim jako první následujícího dne přinese jídlo. Žena nejmladšího z bratrů odevzdaně přijímá svůj osud, ale z lásky k synovi si vyprosí od stavebníků, aby ji nezazdili celou. Se stejným motivem se lze setkat i v řecké lidové slovesnosti jen s tím rozdílem, že je žena zazděna do základů mostu poblíž Arty.

O zazděné ženě

Na řeku Bunu padla hustá mlha a pokrývala ji celé tři dny a tři noci. Teprve po třech dnech a třech nocích zafoukal čerstvý vítr, mlhu rozptýlil a zahnal ji až na vrchol hory Valdanuz. Tam budovali pevnost tři bratři, všichni tři křesťanské víry. Pracovali pilně celé dny, ale nadarmo. To, co ve dne postavili, se v noci zbořilo, a tak stále nemohli pevnost dokončit.

Jednoho dne šel kolem moudrý člověk a pozdravil je:

„Ať se vám práce daří, bratři!“

„Ať se daří i tobě, dobrý muži!“ opětovali bratři jeho pozdrav. „Ale vidíš, že by se nám něco dařilo? Pracujeme celé dny, ale to, co ve dne postavíme, se vždy v noci zboří. Prosíme tě, moudrý muži, nemohl bys nám poradit? Nevíš o něčem, co by nám mohlo pomoci?“

„Vím,“ pravil muž, „ale když vám to řeknu, spáchám hřích.“

„Hřích hoď na nás,“ upokojovali ho bratři.

„Jste všichni tři ženatí?“ zeptal se muž. „Máte všichni tři manželky?“

„Ano všichni tři jsme ženatí a máme manželky,“ odpověděli bratři. „Řekni nám tedy, co máme dělat. Jak máme tuto pevnost postavit?“

„Chcete-li, aby se vám práce dařila, nepracujte nikdy v neděli,“ řekl muž. „Dejte si čestné slovo, že doma o tom nebudete s nikým mluvit, a svým ženám nic neříkejte! Zítرا ráno, až bude bílý den, zazděte ženu, která vám přinese jídlo, do zdi pevnosti. A uvidíte, že pevnost tu bude stát navěky.“

Ale běda! Nejstarší bratr dané slovo porušil, mluvil o tom doma se ženou a všechno jí pověděl. Stejně tak ani druhý bratr nedbal na radu, kterou jim dal moudrý muž, porušil dané slovo, mluvil o tom doma se svou ženou

a také jí všechno prozradil. Nejmladší bratr, nejmladší ze všech tří, dané slovo dodržel, doma o ničem nemluvil a své ženě nic neřekl.

Nazítří časně ráno bratři vstali, vystoupili na Valdanuz, lámali kámen a stavěli zdi pevnosti jako kterýkoli jiný den, ale srdce se jim chvěla obavami.

Doma zavolala matka snachy. Nejprve se obrátila na tu nejstarší: „Má nejstarší snacho, stavebníci chtějí jíst, chtějí chleba a chtějí vodu, chtějí tykev plnou vína.“

Ale nejstarší snacha se vymluvila:

„Matko, věř mi, dnes nemohu jít, není mi dobře.“

Matka tedy požádala mladší snachu:

„Má mladší snacho, stavebníci chtějí jíst, chtějí chleba, chtějí vodu, chtějí tykev plnou vína.“

I mladší snacha si našla výmluvu:

„Matko, věř mi, dnes nemohu, musím jít k příbuzným.“

A tak matce nezbylo než požádat nejmladší snachu:

„Snacho, má nejmladší snacho!“

„Prosím, matko, co si přeješ?“ zeptala se nejmladší snacha.

„Stavebníci chtějí jíst, chtějí chleba a chtějí vodu, chtějí tykev plnou vína.“

„Ano, matko, já jim to jídlo a pití odnesu, ale mám malého synka, kdo ho ohlídá?“ starala se nejmladší snacha.

„Jen jdi, moje snacho,“ uklidňovala ji matka, „my ti synka ohlídáme a plakat ho také nenecháme.“

Nejmladší snacha vzala chleba, vodu i tykev s vínem a sešla dolů do Kaze. Odtamtud pak stoupala nahoru na Valdanuz ke zdem pevnosti. Kladiva stavebníků se zastavila, jejich tváře zbledly a srdce se jim rozbušila. Když nejmladší bratr viděl, kdo přichází, odhodil kladivo a prokrel zeď pevnosti.

„Proč jsi vyslovil tu kletbu, muži?“ zeptala se s údivem jeho žena.

„Stihlo tě neštěstí,“ řekli švagři, „musíme tě zazdít do pevnosti!“

„Budte zdraví, švagři!“ pravila žena nejmladšího bratra. „Splňte mi jen mé poslední přání: až mě budete zazdívat, nechte mi venku pravé oko, pravou ruku, pravou nohu a pravý prs. Až můj synek začne plakat, jedním okem se na něho podívám, jednou rukou ho polaskám, jednou nohou mu pohoupám kolébku a jedním prsem ho nakojím. Můj rod ať je pevný jako skála a tato pevnost ať stojí na věky! Můj syn ať se stane králem a skutečným bojovníkem!“

(TOMKOVÁ, Hana. *Krása země. Albánské pohádky a pověsti*. Praha 2009, s. 177–178.)

Pohádky

Svět albánských pohádek oplývá množstvím nadpřirozených bytostí, z nichž některé patří do albánské démonologie a odkazují ještě na předkřesťanské představy. **Krásá Země** (*E Bukura e Dheut*) symbolizuje ideál krásy a dokonalosti, ale nehraje vždy jen výhradně pozitivní úlohu. Obývá hrad hlídaný drakem nebo trojhlavým psem a díky svému spojení s podsvětím a schopností proměňovat v kámen odvážlivce, kteří si usmyslí ji získat, je často srovnávána s kouzelnicí Kirké v Homérově Odyssei. **Drak** (*kuçedër, kulshedër*) je líčen jako netvor s jednou, sedmi, devíti či dvanácti hlavami a jazyky chrlící oheň, který drží v zajetí Krásu Země a škodí lidem tím, že zastavuje vodní prameny. Méně často jí albánský vypravěč přisuzuje lidské vlastnosti a ochotu lidem pomáhat. Drakovým největším sokem je **dragua**, který může mít jak zvířecí, tak i lidskou podobu. **Lubia** je ženský démon v podobě hada s dlouhým ocasem a mnoha hlavami, připomínající hydru v řecké mytologii. Lidé jí musí obětovat maso dětí nebo panen. Obři zvaní tureckým slovem **div** jsou hloupá stvoření živící se lidským masem. Většinou kladnou roli mají horské víly zvané **ory** nebo **zany**, neboť poskytují člověku cenné rady a mají schopnost léčit. Naproti tomu **čerti** (*djall, dreq, exhinët, koftlart*) páchají lidem zlo.

Zvláštní kategorii pohádek tvoří krátké anekdotické příběhy, v nichž se odráží představy prostého lidu o světě, který je obklopuje. Vděčným tématem těchto příběhů jsou sociální a náboženské poměry uvnitř Osmanské říše. Často se v nich dávají do protikladu rozdílné osudy zámožných muslimů a křesťanské ráji a nezřídka v nich vystupují dokonce i prorok Mohamed a křesťanští svatí (Ježíš Kristus, svatý Mikuláš aj.). Velmi oblíbené jsou také příběhy o prostáccích a šibalech, kteří obelstí mocné a bohaté a svou chytrostí si tak pomohou ke štěstí. Částečně se v příbězích tohoto typu odráží inspira-

ce orientální novelistikou, zejména cyklem příběhů o Nasredinovi, který dokonce sám v některých albánských pohádkách vystupuje.

O muži, který předstíral osla

Dva mladí muži třeli bídu s nouzí a nikdy nezavadili ani o pětník, a tak se rozhodli koupit osla na dluh. Zašli za sousedem, jestli by jim neprodal osla na dluh, a on jim ho dal. Potom šli oba na trh a prodali osla za pět set grošů. Když vesničan, který koupil osla, odešel, jeden z mužů mu byl v patách. Sundal oslovi oháňku a nasadil ji sobě, zatímco druhý vzal osla a zavedl ho k majiteli, který jim ho prodal na dluh.

As tak po hodině cesty muž, který vesničanovi prodal osla a kráčel za ním místo něj s ohlávku na hlavě, se zastavil a zvedl ohlávku a tu pán, který koupil osla, spatřil místo zvířete člověka. Podivil se a zamumlal si pro sebe: „Koupil jsem osla a teď mám člověka!“ a zeptal se ho: „Co jsi zač?“ „Jsem člověk jako ty,“ odpověděl. „Co to má znamenat? Koupil jsem osla a teď je z něj člověk?“ Muž mu odpověděl: „Když jsem byl malý, byl jsem ničema a otec mě proklel: „Ať je z tebe osel do dvaceti let!“ Právě dnes je mi dvacet let a stal jsem se opět člověkem. Odpusť mi, jestli můžeš.“ Pán nehleděl na peníze, odpustil mu, sundal mu ohlávku a dal mu ještě dvacet grošů na cestu. Ohlávku za pět set dvacet grošů si nechal pro sebe. Mladík šel za svým kamarádem a radovali se z peněz a už nikdy neměli dluhy.

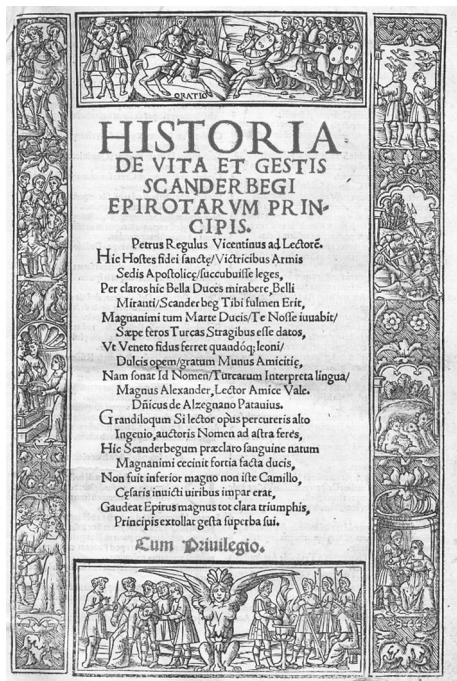
(JARNÍK, Jan Urban. *Příspěvky ku poznání nářečí albánských*. Praha 1883, s. 6. Z albánštiny přeložil Martin Surovčák.)

Počátky albánského písemnictví

V celoevropském srovnání se albánská literatura objevuje poměrně pozdě, neboť na albánském území nepanovaly v pozdním středověku podmínky příznivé pro rozvoj písemnictví v národním jazyce. Na venkově panovala tradiční kmenová společnost naprosto izolovaná od západních myšlenkových proudů a renesanční kultury, zatímco větší městská centra na pobřeží Jaderského moře se nacházela pod benátskou nadvládou.

dou. V podstatě jediným nositelem literatury v Albánii až do 15. století tak byla církev, na severu země římsko-katolický klérus píšící latinsky a na jihu pravoslavná církev s řečtinou jako literárním jazykem. Tato skutečnost pak měla za následek, že se albánské písemnictví už od svých prvopočátků nevyvíjelo jednotně, nýbrž ve dvojí literární tradici: gegské (katolické) a toskické (ortodoxní). Později se k nim po celé 18. a první polovinu 19. století přidala ještě bejtedžijská literatura navazující na tradice islámského Orientu.

První známí albánští literáti pocházeli z katolických kruhů, působili v cizině, zejména v Dalmácii, Benátkách a Římě, a psali latinsky. Někdy jsou označováni jako „albánští humanisté“. Patří k nim skadarský rodák **Marin Barleci**, autor slavného Skanderbegova životopisu *Historia de vita et gestis Scanderbegi, Epirotarum Principis* (O životě a skutcích Skanderbega, knížete Epirotů), **Gjon Gazulli**, **Mikel Maruli**, **Leonik Tomeu**, **Marin Baçikemi** a další.

Obrázek 39

Za vůbec nejstarší dochovaný text napsaný albánsky se považuje **Křtící formule** z roku 1462 *Vntë paghesont premenit Atit et birit et spertit senit* (Křtím tě ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého), kterou včlenil do svého pastýřského listu u příležitosti synodu v Matu dračský katolický arcibiskup **Paulus Angelus** (asi 1417–1470), blízký Skanderbe-

gův přítel. Tuto větu objevil rumunský badatel Nicolae Iorga v Laurentinské knihovně ve Florencii teprve v roce 1915. Nejstarší známý text v toskické albánštině pochází z řecky psaného *Velikonočního evangelia sv. Matyáše*, jež vzniklo v některém z pravoslavných klášterů na jihu Albánie a obsahuje částečný překlad do albánštiny. V roce 1998 však obletěla svět zpráva, že kosovsko-albánský badatel Musa Ahmeti údajně objevil v tajném vatikánském archivu rukopis ze 13. století kompletně v albánštině. Na poslední straně údajně autor zmiňuje své jméno i letopočet dokončení díla: *Mee nihemmen zze dessirnnee e phorte t' Lumnummitt ZOT e mbaronjj n'Vitte MCCX dittn ee IX t' Mmarxxitee* – THEODOR SSCODRAANNITTEE (S pomocí a vůlí Boží dokončil jsem roku 1210 dne 9. března” – TEODOR SHKODRANI.“ Rukopis má 208 stran a skládá se z teologické, filozofické a historické části. Zpráva o objevení rukopisu okamžitě vyvolala pozdvižení, protože by rozpoutala jakousi malou albanistickou revoluci. Jednalo by se totiž o písemnou památku o tři století starší než Buzukův Misál dosud považovaný za nejstarší albánskou knihu a jistě by pomohla osvětlit řadu albanistických otázek. Bohužel dosud Shkodraniho rukopis nebyl vydán, a tak se tento senzační objev zatím setkal spíše se skeptickým postojem ze strany filologů, ba dokonce i s nařčením, že se jedná o falsum.

Několik izolovaných albánských slov a vět se zachovalo také v dílech cizinců. Italský autor **Tommaso de Mezzo** včlenil do své latinsky psané komedie *Epirota* z roku 1483 kletbu *Dremburi te clofto gogle!* Cenné svědectví o albánštině v 15. století zanechal německý rytíř **Arnold von Harff** (asi 1471–1505). Tento dobrodruh se zájmem o exotické jazyky si v krajích, které měl možnost procestovat, zapisoval užitečné fráze. Cestou do Svaté země se na jaře roku 1497 zastavil v dračském přístavu, kde si poznamenal 26 slov, 8 vět a 12 číslovek v albánštině a jejich německé ekvivalenty, pochopitelně německým pravopisem (např. *boicke* = bukě „chléb“, *mische* = mish „maso“, *myreprama* = mirěmbréma „dobrý večer“). Německý překlad však kvůli nedorozumění ne vždy přesně odpovídá albánskému originálu, např. *ne kaffs* (një kafshë, zde „něco“) přeložil jako „Jak se to řekne?“.

Literatura 16. a 17. století

Historie vlastní albánské literatury se začíná psát symbolickým rokem 1555, kdy spatřila světlo světa první albánská kniha. Jedná se o *Misál* (Meshari) katolického kněze ze severní Albánie jménem **Gjon Buzuku**. Misál obecně je sbírka liturgických textů (modliteb, úryvků z evangelií, žalmů a litanií), které kněz recituje při mši. Buzuku přeložil katolický misál z latiny v době, kdy se začala prosazovat protireformace a katolická církev v obavách z hereze potlačovala vydávání církevní literatury v národních jazycích a díla

nevyhovujících autorů zařazovala na indexy zakázaných knih. To je patrné i důvod, proč je Buzukův *Misál* osamělým úkazem svého druhu v albánské literatuře 16. století.

Obrázek 40

Misál objevil náhodou jezuitský klerik Gjon Nikollë Kazazi v knihovně Svaté kongregace pro šíření víry. Dochoval se pouze v jediném exempláři, navíc neúplném. Z původních 220 stran se dochovalo jen 188. Buzukův *Misál* byl vytištěn primitivním pravo- pisem latinkou pologotického typu, přičemž u hlásek, které nemohl zachytit latinkou, si Buzuku vypomohl znaky ze slovanské cyrilice. Tato skutečnost přivedla francouzského badatele Maria Roquese (1875–1961) k domněnce, že *Misál* mohl být vytištěn ve stejné tiskárně, kde se tiskly misály psané cyrilicí, ba co víc, že se k překladu misálu do mateřštiny mohl inspirovat u bosenských katolíků. Předpokládá se, že byl vytištěn buď v samotných Benátkách, nebo v některé z benátských držav na pobřeží Jaderského moře. Jazyk díla je komplikovaný, oplývá řadou archaismů, přesto je filologům dobře srozumitelný, vezmeme-li v úvahu, že se jedná o překlad liturgických textů.

O samotném autorovi a jeho životě je k dispozici minimum informací. Soudě podle dialektismů typických pro severozápadogejské nářečí pocházel Buzuku patrně z okolí Skadarského jezera, ale předpokládá se, že v samotné Albánii příliš nepobýval a že církevní vzdělání získal v Benátkách, kde usadily rodiny albánských emigrantů po dobytí Skadaru Turky v roce 1479. V doslovu píše následující:

Já, don Gjon, syn Benedikta Buzuku, mysle častokrát na to, že náš jazyk nemá nic srozumitelného ze Svatého Písma, se snažím ze všech sil osvětit mysl těch, kteří chápou, jak velký, mocný a milostiplný je Bůh vůči těm, kteří jej milují celým svým srdcem. Žádám od vás, abyste ode dneška chodili do kostela častěji poslouchat Slovo Boží. Budete-li tak činit, snad se náš Pán nad vámi smiluje, a ti, kteří dosud trpěli, už nebudou trpět. Budtež vyvoleni naším Pánem. On bude vždy s vámi, budete-li hájit spravedlnost a vyhýbat se nepravostem. Budete-li tak činit, Bůh vám zajistí lepší úrodu v čase sklizně. Dá-li Bůh, završím práci, kterou jsem započal roku 1554., dne dvacátého března a dokončil roku 1555., dne 5. ledna. Možná jsem na několika místech chyboval, tudíž prosím vzdělanější, než jsem já, aby to napravili. Nepřekvapilo by mě, kdybych chyboval, je to první velká práce v našem jazyce. Ti, kteří ji tiskli, narazili na velké obtíže, načež mohlo mnoho chyb vzniknout i při tisku, neboť jsem nemohl být celý čas s nimi, protože sloužím mše ve dvou kostelech. A tak vás všechny prosím, abyste se za mě modlili k Bohu.

Do stejného okruhu literatury patří i útlý spis *Křesťanská doktrína* (E mbsuame e krështerë), kterou napsal roku 1592 na Sicílii **Lekë Matrënga** (†1619). Pocházel z albánské rodiny, která odešla z Peloponésu na Sicílii. Matrënga studoval na řecké koleji sv. Atanáše v Římě a kromě toho, že působil jako ortodoxní kněz v Hora e Arbëreshëvet (dnešní Piana degli Albanesi), víc o jeho životě nevíme.

Matrëngova doktrína představuje vůbec první dílo v toskičtině, ale ani v tomto případě se nejedná o originální literární počín, ale o překlad latinsky psaného katechismu formou otázek a odpovědí. V italsky psaném úvodu Matrënga vysvětluje, že své dílo věnoval stovkám arbëreshských rodin, které nemohly používat katechismus v italštině. Tento útlý spis je zajímavý ještě z jednoho důvodu, obsahuje totiž jakýsi krátký veršovaný „předzpěv“ – vůbec nejstarší doklad poezie v albánštině.

Matrëngovým vrstevníkem byl rovněž katolický duchovní **Pjetër Budi** (1566–1622). Narodil se v obci Gur i Bardhë v severní Albánii, ale protože možnosti vzdělávání v Al-

bánii byly v té době velmi omezené, absolvoval církevní studium na Collegium Illyricum poblíž Ancony v Itálii. Poté, co získal kněžské svěcení, byl vyslán do Makedonie a Kosova, kde sloužil prvních dvanáct let své církevní dráhy. V roce 1599 byl dokonce jmenován generálním vikářem Srbska. Za povšimnutí ale stojí, že jeho působení v roli církevního hodnostáře mělo také výrazně politický ráz. Angažoval se v protitureckých aktivitách, pro které hledal i podporu mezi bosenskými františkány, když pobýval v Kosovu. Během jednoho ze svých pobytů v Římě upozorňoval na žalostné postavení albánských katolíků a snažil se pro své plány protitureckého ozbrojeného povstání získat i římskou kurii. Mimo to ale také usiloval o nahrazení cizích kněží Albánci, čímž si naopak některé ze svých nadřízených v Itálii rozkmotřil. Rok poté, co byl jmenován biskupem sapsko-sardským (1621), zahynul tragickou smrtí, když se utopil v řece Drin.

Také Budiho dílo nese název *Křesťanská doktrína* (Dottrina Christiana, 1618), ale jedná se o překlad jiného katechismu, než který použil Matrënga. Samotný katechismus tvoří zhruba 3 000 veršů v gegské variantě albánštiny, z nichž většina byla přeložena z latiny nebo italštiny, ale menší část představuje originální Budiho tvorbu. K druhému vydání Doktríny byla připojena ještě další tři díla: *Rituale Romanum* (Římský ritus) – sbírka latinských modliteb s poznámkami v albánštině, dále výklad liturgie *Kdo říká Mše, musí toto sloužit* (Kush thotë Meshë, këto kafshë duhet me i shërbyem) a *Zrcadlo víry* (Speculum Confessionis, Pasëqyra e t'rrëfyemit).

Frang Bardhi (lat. Franciscus Blancus, 1606–1643) může být považován za průkopníka albánské lexikografie. Studoval na stejné škole v Itálii jako Pjetër Budi, později i v Římě na koleji Svaté kongregace pro šíření víry. Po návratu do Albánie vystřídal na postu biskupa sapsko-sardského svého strýce, který povýšil na arcibiskupa barského. Od roku 1637 pravidelně posílal Svaté kongregaci pro šíření víry zprávy o náboženských poměrech a dění ve své diecézi.

V posledním ročníku studií v Římě napsal ještě jako jednadvacetiletý mladík první albánský slovník, *Latinsko-albánský slovník s několika každodenními frázemi* (Dictionarium latino-epiroticum una cum nonnullis usitatioribus loquendi formulis, 1635). Bardhův slovník obsahuje 5600 latinských hesel a albánských ekvivalentů a kromě toho ještě dialogy a výběr z albánských přísloví. Přes nesporný přínos albánské literatuře nelze však autorovi nevytknout některé nedostatky, kterých se v textu dopustil. Jelikož na delší dobu v Itálii ztratil kontakt se živým jazykem, činilo mu obtíže vyrovnat se s abstraktnějšími latinskými slovy (např. *patria* přeložil jako „země, kde se člověk narodil“).

V předmluvě nesoucí titul *Všem Albáncům, kteří vezmou do ruky tuto knihu, aby z ní četli a učili se* hovoří o cílech, které se sepsáním slovníku předsevzal:

Poté, co jsem neustále přemýšlel, jakou knihou bych mohl pomoci jednak našemu jazyku, každým dnem stále více przněnému, a jednak všem, kteří slouží Bohu ve Svaté církvi katolické a neznají latinu, bez níž nikdo nemůže jaksepatří sloužit myšlenkám, zvyklostem a ceremoniím Svaté církve římské, aniž by se vystříhal hrubých chyb, dostal jsem nápad sestavit latinsko-albánský slovník, což není nic jiného než kniha se slovy a jmény, která se vyskytují v této části světa, tedy jména lidí, zvířat, vodstva, hor, rovin a jiných věcí, které se nacházejí na nebi a na zemi, stejně tak jako Bůh, andělé a svatí atd. S touto knihou jsem spokojen a doufám, že alespoň trochu pomůže i ostatním.

Bardhi tedy usiloval na jedné straně o očištění albánštiny (především od turcismů) a na druhé straně zamýšlel slovníkem pomoci katolickým duchovním v Albánii ke zvládnutí latiny. Mnoho z nich totiž bylo negramotných a v Bardhiho očích se odklonili od ideálů katolictví, např. nedodržovali celibát.

Pětici klasických autorů albánské literatury 16. a 17. století uzavírá nejoriginálnější a co do umělecké hodnoty děl nejvzráhlejší autor, **Pjetër Bogdani** (asi 1630–1689). Narodil se ve vesnici Gur poblíž Prizrenu v oblasti Has a rovněž pocházel z katolické rodiny. Vzdělával se nejprve u františkánů v Čiprovcích v severozápadním Bulharsku, později stejně jako jeho předchůdci Budi a Bardhi studoval na Collegiu Illyricu a nakonec získal doktorát filozofie a teologie na škole při Svaté kongregaci pro šíření víry v Římě. Přes dvacet let zastával hodnost skadarského biskupa, později povýšil na skopského arcibiskupa. Bogdaniho náboženský a vlastenecký zápal způsobily, že se stal trnem v oku Vysoké portě, a proto se dokonce musel během rakousko-turecké války skrývat v jeskyni. Když rakouská armáda dorazila do Prištiny, poslal jí na pomoc šestitisícový oddíl Albánců. Nakonec to nebyli ani pomstychtiví Turci, kdo Bogdanimu v Prištině roku 1689 způsobil smrt, ale morová epidemie.

Bogdani je autorem rozsáhlého teologicko-filozofického traktátu *Četa proroků* (Cuneus prophetarum) v paralelním italsko-albánském vydání z roku 1685. Traktát je rozdělen do dvou svazků, z nichž každý je rozdělen na čtyři části. Obsahem prvního svazku jsou témata ze Starého zákona, zatímco druhý svazek nesoucí titul *O Ježíši Kristu, spasiteli světa* (De vita Jesu Christi salvatoris mundi) rozebírá témata z Nového zákona. Bogdani navazoval na tradice platonismu a aristotelismu, čerpal i z děl svatého Augustina a Tomáše Akvinského, přičemž se snažil dobrat k poznání Boha a bytí. Jeho dílo vyniká estetickou stránkou i vytríbeným jazykem, který v porovnání s Bardhim dospěl do stádia, kdy už dokázal vyjádřit i abstraktní témata.

Bejtedžijská literatura

Postupující islamizace albánského obyvatelstva a s ní spojené oslabování postavení katolické církve způsobily přerušení literární tradice 16. a 17. století. Konverze k islámu nutně vedla k tomu, že se Albánci začali orientovat spíše na východ, přičemž albánská literatura po více než dvě století čerpala z bohatství orientálních vzorů. Muslimsko-albánští autoři se zpočátku úplně odklonili od mateřského jazyka, psali totiž směsicí turečtiny, arabštiny a perštiny, a teprve později přešli na albánštinu zapisovanou arabským písmem, čímž předznamenal národně obrozovací procesy 19. století. Byla to však albánština natolik zatížená turcismy, arabismy a persismy, že je dnešním neškoleným čtenářům prakticky nesrozumitelná. V literární vědě se pro orientalizující literaturu zapisovanou arabským písmem vžil pojem *aljamiado* pocházející ze španělského prostředí, kde došlo k podobnému kulturnímu vývoji. Na Balkáně se rozvíjela literatura *aljamiado* také v Bosně. V albánské literární vědě se však běžně pro tento literární proud používá označení *bejtedžijská literatura* (z tur. *bejteci*, potulný básník, tvůrce kupletů). Velká část bejtedžijských rukopisů se bohužel ztratila a jen zlomek ze zachovaných textů se podařilo vydat, proto patří tato část albánské literatury k vůbec nejméně probádaným.

Albánská bejtedžijská literatura převzala většinu básnických žánrů klasické osmanské a perské literatury: čtyřverší *murabaty*, náboženské hymny *iláhije*, rozsáhlé panegyrické ódy *kasidy* či kratší lyrické básně *gazaly*, přičemž obsáhlejší sbírky básní se nazývaly *dívány*. Verš bejtedžijské poezie je sylabický (tj. založený pouze na počtu slabik, přízvuk ani délka samohlásek nehraje podstatnou roli). Co se týče námětů, přirozeně v těchto básních převažovala náboženská tematika, od meditativních tónů až po čistě didaktický ráz, přičemž autoři bejtedžijské poezie se často nechali inspirovat i súfijským mysticismem. Méně často se lze setkat i se světskými náměty, milostnou a přírodní lyrikou.

Následující úryvek pochází z básně *Pane, nenechávej mě bez kávy* (Imzot, mos më lerë pa kahve), kterou napsal jistý **Muči Zade** v roce 1725. Rukopis básně o 17 čtyřverších byl objeven v Korči a připisuje se mu prvenství nejstaršího uměleckého počínu toskického písennictví na území Albánie. Původní rým básně je AAAB.

Při všech zázracích proroků,
při všech ctěných svatých,
nenechávej mě žíznit,
nenechávej mě, Pane, bez kávy!

Při cti Fatimině
 a Mejremině,
 nenechávej mě o ředěném jogurtu,
 nenechávej mě, Pane, bez kávy!

...

V tomto měsíci mubareku
 nám odpusť hříchy, neb jsme již staří,
 při všech andělech na nebesích,
 nenechávej mě, Pane, bez kávy!

Při onom, jehož jméno znamená milosrdenství,
 při Mohamedovi, budiž mu sláva,
 nenechávej mě o bulguru,
 nenechávej mě, Pane, bez kávy!

K Bohu se modlí Muçi Zade,
 jenž velmi trpí,
 protože nemá ani pilaf ani tapiok,
 nenechávej mě, Pane, bez kávy!

Mezi nejvýznamnější představitele bejtedžijské literatury patří **Nezim Frakulla** (zhruba 1680–1760), jinak též známý pod jmény Nezim Berati či Ibrahim Nezimi. Příjmení Frakull získal podle svého rodiště, vesnice Frakull poblíž Fieru v jižní Albánii. Studia dokončil v Istanbulu, kde začal psát své první básně v turečtině, perštině a možná i v arabštině. Poté se vrátil zpět do Albánie do Beratu, kde strávil velkou část svého života. Narazil ale na politické nepřátele a snad patrně proto byl internován až na Ukrajině. Nakonec podlehl choleře v istanbulském vězení.

Frakulla je autorem dvou dívánů, jež se nedochovaly kompletně. Ví se ale, že některé Frakullovy básně zlidověly a formou lidových písní se předávaly z generace na generaci. Obsahem jeho dívánů byly panegyriky na místní paše, básně o odloučení od přátel,

nábožensky laděná poezie, přírodní i milostná lyrika. Frakulla rozhodně netrpěl nedostatkem sebevědomí, když se chlubil, že je první albánský písíci básník, a ještě k tomu měl odvalu přirovnávat se ke klasickým autorům turecké a perské poezie. V hodnocení literární hodnoty jeho děl by byla dnešní literární kritika určitě mnohem opatrnější, ale přece jen mu jistý talent upřít nelze.

Mezi dalšími představiteli vynikl především derviš **Hasan Zyko Zymberi**, autor poezie s náboženskými i světskými tématy. V básni *Královo tažení* (Sefer-i Hümâyûn) ztvárnil vlastní zážitky z rakousko-turecké bitvy poblíž Smedereva (1789). V jiných básních se světskými náměty popisuje s ironickým odstupem svůj vlastní osud, těžký život v tradiční společnosti či honbu za výdělkem v cizích krajích. Vysoce ceněna zůstala jeho báseň *Peníz* (Paraja) satirizující feudální poměry a s nimi spojenou korupci. **Muhamet Kyçyku** (1784–1844) v rozsáhlejší moralizující básni *Erveheja* použil orientální motiv ženské cti a cudnosti, kterou se hlavní hrdinka všemi způsoby snaží obhájit. Ještě předobrozené doby pochází také nejstarší albánsky psaná literární památka v Kosovu, báseň *Dar* (Vehbija), jejímž autorem je **Tahir Efendi Boshnjaku** z Gjakovy (Đakovice). Báseň obsahující nesčetné množství orientalismů napsal arabsko-tureckým písmem a vydal ji roku 1835 v Istanbulu.